Anadolu Mecmuası
2/III, Nisan 2023, s. 89-114.

YAKIN DOĞUDA BİR MORMON KOLONİSİ RÜYASI

Reo H. LINDSAY
Çev: Celal ÖNEY[1]

Özet

Mormon tarihi yazımında en çok ihmal edilen iki alan Mormon Kilisesi'nin modern ve Amerikan dışı deneyimleridir; bu makale Yakın Doğu'da Mormon dinine geçenler için bir koloni kurma çabalarının izini sürerken bu iki alana da girmektedir. Maryland Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde Yardımcı Doçent olan Rao Lindsay, Filistin'deki son İsa Mesih'in Son Zaman Azizleri *Latter Day Saints* - L.D.S. misyonerlerinden biri olarak konusuna kişisel bir ilgi duydu: Brigham Young Üniversitesi'nde Yakın Doğu'daki misyonerlik faaliyetleri üzerine bir tez yapmak için geri döndü ve Michigan Üniversitesi'ndeki doktora tezi "Bir Araştırma Konusu: On Dokuzuncu Yüzyılda Levant'taki Amerikan Okulları - Nineteenth Century American Schools in the Levant - A Study Of Purposes", 1965 yılında yayınlandı.

Anahtar Kelimeler: Mormon, Yakındoğu, Antep, Koloni, Osmanlı, Amerika.

THE DREAM of a MORMON COLONY in the NEAR EAST

Abstract

The two areas most neglected in the writing of Mormon history are the modern and the non-American experience of the Church; this essay enters both of these realms in tracing the efforts to establish a colony for Mormon converts in the Near East. Rao Lindsay, Assistant Professor in the College of Education at the University of Maryland, gained personal interest in his subject as one of the last L. D. S. missionaries in Palestine: he returned to do a thesis at Brigham Young University on missionary activities in the Near East, and his doctoral dissertation at the University of Michigan, "Nıneteenth Century Amerıcan Schools In The Levant — A Study Of Purposes, was published in 1965.

[1] Doç. Dr., Muş Alparslan Üniversitesi Tarih Bölümü Yakınçağ Tarihi, c.oney@alparslan.edu.tr. Orcid: 0000-0001-5034-5056

Anadolu Mecmuası
2/III, Nisan 2023, s. 89-114.

Keywords*:* Mormon, Near East, Antep, Colony, Ottoman, America.

Giriş

Mormon misyonerleri neredeyse 130 yıldır yabancı topraklara gidiyor. Bu faaliyetin çoğu, kültürün, siyasi ve sosyal kurumların Amerika'dakilere oldukça benzer olduğu Batı Avrupa ülkelerinde olmuştur. Bununla birlikte, Batı dışı bölgelerde de bazı misyonerlik girişimlerinde bulunulmuştur. Kültürel açıdan farklı bir ülkede din tebliği yapmak, tebliği yapılan mezhebin yani müjdeci kilisenin yeni din değiştirenlere karşı sorumluluğu hakkında bir dizi soruyu gündeme getirir. Yerli kültürün ne kadarı dokunulmadan bırakılmalı? Yeni üyelerin ne kadarı "Amerikalı" olmalı? Din değiştirme, siyasi yabancılaşma veya sosyal hizmetlerden kopma anlamına geldiğinde, yeni kilisenin sorumluluğu nedir? Kilise sosyal, refah ve ekonomik faaliyetlerde bulunmalı mı yoksa din değiştirenler Tanrı'ya güvenmeye mi bırakılmalı? Mormon Kilisesi'nin Yakın Doğu'daki deneyimi son soruya biraz ışık tutabilir ve ayrıca Mormon misyonerler tarafından başlatılan belirli bir planı ve Mormon Kilise liderliği tarafından bu deneyime verilen önemi gösterebilir.

Mormon misyonerler, Yakın Doğulu mühtediler için Filistin'de bir koloni tasavvur ettiler. Bu amaç, Yakın Doğu misyonerlerinin düşünce ve emeklerini neredeyse kırk yıl boyunca meşgul etmiş ve Osmanlı'daki Mormon Ermeni misyonunun tarihi boyunca devam eden önemli bir konu haline gelmiştir. Mormonlar arasında Koloni kurma hayali, Yahuda'nın Filistin'e dönüşünde ve tüm Yakın Doğu'nun zamansal kurtuluşunda önemli bir katkıda bulunacak organize bir Ziyon hissesi ya da hatta hisseleri, vizyonuna dönüştü. Bu fikir, Amerika'daki Mormon toplumundan bir Havariyi, bir üniversite rektörünü ve diğer iki özel araştırmacıyı Kutsal Topraklara götürdü. Yakın Doğu'daki Mormon Kilise üyeleri için bu, geçici esaretten kurtulmak için bir umut kaynağıydı ama aynı zamanda bir hayal kırıklığı da yarattı, çünkü plan hiçbir zaman gerçekleşmedi.

Anadolu Mecmuası
2/III, Nisan 2023, s. 89-114.

Koloni Hayalinin Doğuşu

Mormon misyonerler 1884'te Yakın Doğu'daki çalışmalarına başladıklarında, çürümekte olan Osmanlı İmparatorluğu'nun enkazında, sadece din değiştirmelerini engellemekle kalmayıp aynı zamanda din değiştirenlerin ruhani gelişimini de engelleyen gelenekler, siyasi düzenlemeler, sosyal kurumlar, adetler ve sosyal kısıtlamalar buldular. Türk yasaları din özgürlüğünü öngörse de "millet sistemi" altında Osmanlı hükümeti, bireysel vatandaşlarla sadece tanınmış dini örgütlerin başkanları aracılığıyla muhatap oluyordu. Osmanlı İmparatorluğu'nda kilisenin rolü Batı'dakinden çok daha büyüktü, çünkü vergi toplamak, eğitim ve mezarlıklar gibi sosyal hizmetleri sağlamak ve evlilik ve boşanma gibi konularla ilgili kişisel yasaları tasarlamak ve uygulamak için hükümetin temsilcisi olarak hareket ediyordu. Bir kilise Osmanlı Sultanı tarafından resmi olarak tanınmadıkça, dini yayınlar yayınlayamaz, halka açık toplantılar düzenleyemez, okullar işletemez veya papazlarını şehirden şehre serbestçe taşıyamazdı. Protestanlar tek bir grup olarak 1850 yılında böyle bir tanınma elde etmişlerdi.

Bu siyasi düzenleme, yeni din değiştirenlerin karşılaştığı pek çok zorluğa katkıda bulunmuştur. On dokuzuncu yüzyılın sonuna gelindiğinde, Amerikan kökenli Mormonluk (özellikle Rum ve Ermeni Ortodoks ya da Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Marunî Kiliseleri ile karşılaştırıldığında) dinin özel bir mesele olduğunu ve hukuki ve sosyal hizmetlerin siyasi devletin işi olması gerektiğini savunuyordu. Sonuç olarak, bir Osmanlı tebaası, Mormon olduğunda, Mormonluk tanınmadığı için hala eski kilisesinin başının insafına kalmış olarak, hemen her türlü sıkıntıya maruz kalıyordu. Dahası, bu kişinin vergileri genellikle artırılırdı; bazen işini kaybederdi, hapis ve hatta sürgün cezasına çarptırılırdı ve çoğu zaman eski arkadaşları ve komşuları tarafından nefret ve zulme maruz kalırdı. Böylece, Osmanlı İmparatorluğunda yerli halkla çalışan ilk Mormon misyonerinden biri olan Ferdinand F. Hintze, Ermeniler arasında birkaç mühtedi yapmayı başardığında diğer bir ifadeyle Mormon dinine kazandırdığında, Osmanlı topraklarında kurulacak olan Mormon Kilisenin resmi olarak Osmanlı Devleti tarafından tanınmasının Mormonluğu kabul eden üyelerin kötü durumuna en iyi çözüm olacağını hissetti. İstanbul'da tam bir yıl boyunca, zorluğunu tam olarak tahmin edemeyeceği imkânsız siyasi ve diplomatik engellere karşı başarısız bir şekilde çalıştıktan sonra Ferdinand F. Hintze,

Amerika Utah'daki Mormon Kilisesinin Osmanlı'da Mormonluğu kabul edip din değiştirenlere yardım etmek için bir şeyler yapması gerektiği sonucuna vardı.

Mormon Kilisesinin diğer pek çok misyonunda da benzer sorunlar için göç olağan bir çözümdü, ancak Osmanlı yasaları, yeterli "bahşiş"e sahip zenginler dışında herhangi birinin, yeterli rüşvet vermeden bir dizi yozlaşmış memurun yanından geçerek ülkeden çıkmayı neredeyse imkânsız hale getirdi. Bu koşullar din değiştirip Mormon olan ve diğer Mormon üyelerle birlikte Utah'a gelmeyi düşünmelerini bile engelledi, çünkü çok fakirlerdi. Dahası, 1880'lerde Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşanan çok eşlilik tartışmaları Mormon göçüne karşı giderek artan bir kızgınlık da yaratmıştı. Çok eşliliğin Müslümanlar arasında geleneksel bir uygulama olduğu Yakın Doğu'dan kapsamlı bir göç başlatmak, o dönemde ırk bilincine sahip Amerikan halkının gözünde taciz edilen Mormon Kilisesinin konumunu kesinlikle iyileştirmezdi.

Hintze, bu sorunun birçok yönü üzerinde düşünürken, Filistinli sömürgeciler arasından din değiştirmiş olan Alman Mormon Kilisesi üyelerini ziyaret etti. İsa'nın ikinci gelişinin (Christ's Second Coming) yakın olduğuna inanan bu Almanlar, Filistin'e gelerek toprak satın aldılar ve müreffeh koloniler kurdular. Hintze, aklında bu örnekle, Küçük Asya (Anadolu)'nın merkezine geri döndü ve burada Antep'te çok anlayışlı bir Ermeni grubu buldu. Hintze, Yakın Doğu Mormonları için bir koloni kurma fikrinden ilk kez 11 Mayıs 1889'da burada yazılı olarak bahsetti. Günlüğünde, Utah'daki Mormon Ana kilisesi bünyesinde bulunan On ikiler Konseyi'nden Franklin D. Richards'a "Filistin'e yerleşip orada bir koloni kurmanın bizim için iyi bir plan" olabileceğini öneren bir mektup yazdığından bahsetmektedir[2]. Hintze'ye göre bu fikir aklına büyük bir güçle gelmiş. Utah'ta Hintze'nin koloni fikri, Havari George Q. Cannon'un Hintze'nin fikirlerini somutlaştıran bir başyazısında olumlu karşılanmıştı.

> *Öyle görünüyor ki, bu bölgelerde [Filistin ve Türkiye'den bahsediyor] müjdeye (Mormon Dini) itaat edenler için bir toplanma yerinin belirlenmesinin zamanı çok yakında*

[2] "Ferdinand F. Hintze's Journal," May 11, 1889 (Original five volumes at Church Historian's Office, Salt Lake City, Utah).

gelmelidir, böylece doğruluk ilkeleri bir beden içinde öğretilebilir ve dağınık durumda bırakılamazlar. Birleşik Devletler 'de Avrupa'dan gelen göçümüze karşı sergilenen eğilim, hiç şüphesiz, Doğu halklarını topraklarımıza getirecek olursak da büyük ölçüde kendini gösterecektir. Çok eşliliğe karşı yükselen çığlık, muhtemelen böyle bir harekete karşı da çok daha güçlü olacaktır ve evlilik sistemimizi sürdürmek ve Birleşik Devletlere bağlamak için Türkiye'den ve komşu bölgelerden çok eşli ordular getirmekle suçlanacağız. Bu durum göz önünde bulundurulduğunda, Doğu'daki din değiştirenler (Mormon dinini seçenler), bir araya gelmelerini gerektirecek kadar çoğaldıklarında, muhtemelen Filistin'de bu büyük amaca uygun bir yer seçilmesi ve orada gelecekteki Mormon ülkesi (Zion) için bir kazığın ya da kazıkların çakılmasının (Stake or Stakes of Zion) organize edilmesi gerekecektir. Olayların gelişimi içinde, deneyimli (Elder) Mormon misyonerlerin aileleriyle birlikte Ziyon'dan (Amerika'daki Utah Eyaleti) Yeruşalim (Kudüs) topraklarına gitmeleri ve orada atalarının günahları yüzünden bu duruma düşen bu insanlara gerçek uygarlığın sanatlarını öğretme işinin temelini atmaya yardımcı olmaları gerekebilir[3].

Hintze, Yakın Doğu'da Mormon kolonizasyonun planı hakkında daha fazla düşündükçe, plan daha büyük boyutlara ulaştı. Bunu yalnızca büyük Asya uluslarına Mormonizm mesajını vaaz etmenin bir yolu olarak değil, aynı zamanda onlara yaşam sanatlarını ve bilimlerini öğreterek, "böylece insanın gerçek restorasyonunu etkileyerek" onların dünyevi reformlarını gerçekleştirmenin bir yolu olarak gördü[4]. "Kabul edilmesi halinde, sorunlarımızı çözeceğini ve bizi Asya kıtası ve halkıyla ve ayrıca Yahudiler toplanırken kendi aralarında doğrudan ve uygun bir iletişime sokacağını" hayal etti[5]. Hintze, Filistin'de kurulması planlanan Mormon Kolonisi içinde yer alacak olan Mormon halkının,

---

[3] George Q. Cannon, "Topic of our Times," *Juvenile Instructor*, XXIV (August 15, 1889), s. 390-91.

[4] Hintze to *Deseret Weekly*, December 13, 1888, printed in *Deseret Weekly*, January 26, 1889, s. 139.

[5] Hintze to *Teasdale*, August 1, 1889, *Millennial Star*, LI (August 1, 1889), s.139.

Yahudilerin toplanmasından önce Filistin'i restore etme ve kurtarma aracı olacağını da düşünüyordu. Mormon kolonisinin kurulması bir başlangıç olacaktı. Koloninin, Yahudilerin bir araya gelmesiyle ilişkilendirilmesi, sonraki yıllarda en çok ilgi uyandıran argümanlardan biri haline gelecekti. Hintze, Osmanlı topraklarındaki Mormon misyonu üyeleri olan Mormon Ermenilerin bir araya gelmesinin "dürüst Doğu uluslarının kurtuluşunun anahtarı" olacağı sonucuna vardı[6]. Yeni din değiştirenlere (Mormon dinini seçenlere) gelince, bir koloni onları bir araya getirerek dürüst bir yaşam sürmeleri için birbirlerine destek olmalarını sağlayacak ve onları "cahil bir hükümetin ve rahiplerin baskısından kurtaracaktı"[7]. Hintze, Aralık 1889'da görevinin bitiminde Utah'taki evine döndü ve burada koloni için kampanyasını konuşmalar, yazılı makaleler ve Mormon kilisesinin genel yetkilileriyle yaptığı ziyaretlerle sürdürdü.

Hintze'nin yerine Osmnalı'daki Mormon misyonunun başkanlığına getirilen Frederick Stauffer, koloni planına tamamen katılıyor ve bunu teşvik etmek için zaman zaman mektuplar yazıyordu. Stauffer, koloni planını daha çok Mormon Kilisesi'ni yeni üyeleri için ruhani bir sığınak olarak görüyordu ve şöyle yazıyordu: "Müjde (Mormon Kitabı)'yi kabul etmeye istekli olanlara öğretebileceğimiz ve onları güçlendirebileceğimiz bir toplanma yeri fikrini duymak beni cesaretlendirdi."[8]. "Küçük Asya (Anadolu)'da ya da Filistin'de bir toplanma yeri olması fikrinin Mormon Azizleri (Mormon Saints) çok memnun ettiğini, çünkü bu insanları (Mormon dinini seçmiş Ermenileri) Tanrı'nın yolunda tam olarak eğitilebilecekleri bir yerde toplamak istediklerini" belirtti[9]. Frederick Stauffer, daha sonra Osmanlı'da Mormon misyonerlik çalışmalarını başarılı bir şekilde sürdürmenin tek yolunun bir koloniye sahip olmak olduğunu düşündü[10].

---

[6] "Hintze's Journal," September 6, 1889.
[7] "Hintze's Journal," July 26, 1889.
[8] Stauffer to *Deseret Evening News*, n.d., *Deseret Evening News*, September 26, 1890.
[9] Stauffer to *Teasdale*, May 17, 1890, *Millennial Star*, LII (December 4, 1890), s. 395.
[10] Stauffer to Brigham Young, October 30, 1890, *Millennial Star*, LII (June 16, 1890), s. 764.

Hintze'nin Utah dışında Mormon Kilise yetkililerini bunun (Yakın Doğu'da Mormon Kolonisi kurma planı) gerekliliği ve önemi konusunda eğitmek ve ikna etmekle meşgul olduğu sırada, 1896'da Antep'te meydana gelen Ermeni olayları nedeniyle Osmanlı'daki Mormon Misyonu, kapatılıncaya kadar bu koloni kurma faaliyetlerinden çok az söz edildi. Deseret Evening News adlı Utah'da çıkan bir süreli yayında yayınlanan bir makalede yer alan aşağıdaki ifadeler, onun (Hintze'nin) çabalarının tipik bir örneğidir.

> *... Ancak topraklarımızda bir yerde bir toplanma noktasına sahip olacağımız gün geldiğinde, Azizler (Kıdemli Mormon Ermeniler) hem kendilerine bakma hem de Asya'nın o bölgesine dağılmış binlerce dürüst ruh için bir şeyler yapma şansına sahip olacaklar.*
>
> *Orada çalışmaya başlamak için fazla bir şey gerekmez. . . . İnsanlar azla yetinmeye alışkındır ve bir yere karar verilebilirse hızla bir araya gelirler ve çoğu durumda işin çoğunu kendileri yaparlar. Gerekli olan şey, düşmüş bir ırkın özel yararı için çalışacak iyi, sağlam, sadık Son Zaman Azizlerinin (Latter-day Saints) bu insanlar arasına serpilmesidir. . . . Ve Rab'bin (İsa Mesih) hizmetkârlarının bu yönde inisiyatif almak için harekete geçecekleri gün geldiğinde, büyük bir iş yapılacağından hiç kuşkum yok*[11].

Lund-Hintze Mormon Misyon Merkezi

13 Ekim 1897'de, Philip S. Maycock ve Andrew L. Larson'un Osmanlı'daki Mormon Misyonu'nu yeniden açmak üzere gönderilmesinden sadece iki ay sonra Mormon misyoner Hintze, Osmanlı'daki Ermeni Azizlerin (Mormon dinini seçmiş Ermeniler) refahını görüşmek üzere Utah'daki Mormon Ana Kilisesinin Birinci Başkanlığına çağrıda bulundu. Hintze, Osmanlı İmparatorluğu'nda kiliseler tarafından ödenmesi gereken vergiyi ve Osmanlı Devleti tarafından tanınma ihtiyacını göz önünde bulundurduktan sonra, "Osmanlı topraklarında bir yer edinmenin en iyi yolunun toprak satın almak ve kilisemizin yerli üyeleriyle burayı kolonileştirmek" olduğunu ve Ziyon (Utah Eyaleti)'dan sekiz ya

[11] Ferdinand F. Hintze, "Proselyting in the East," *Deseret Evening News*, January 31, 1891, s. 5.

da on bir aileyi oraya (Osmanlı ülkesine dolayısıyla Anteb'e) yerleşmek ve çalışmaları düzenlemek üzere göndermek gerektiğini belirtti. Osmanlı topraklarında ilk Mormon kolonisini kurmak için gerekli araziyi satın almak üzere 1.000 doların yeterli olacağını düşündü[12]. 16 Kasım'da Utah'daki Mormon Kilisesi'nin Birinci Başkanlığı, Havari Anthon H. Lund ve Hintze'nin "Doğulu Azizler (Doğulu Mormonlar)"in toplanması için uygun bir yer aramak üzere Filistin'e gitmelerine karar verdi[13]. Gazete haberine göre, bu görev duyurulur duyurulmaz büyük bir ilgi yaratıldı. Bu iki özel misyoner 30 Aralık 1897'de Salt Lake City'den ayrıldığında, Deseret Evening News adlı Utah gazetesi bu iki Mormon misyonerinin amacını ve önemini duyurdu:

> *Dünyanın diğer bölgelerinde olduğu gibi Türkiye'deki Azizler (Mormon Ermeniler) de kendi dindaşlarıyla bir araya gelmek için güçlü bir arzu duymaktadır, ancak bu göçün (Osmanlı tebaasında bulunan Mormon Ermenilerin Amerika'daki Utah eyaletine göçü) Türk makamları tarafından fiilen yasaklandığı anlaşılmaktadır... Türk Hükümeti'nin toplanma yeri olarak (Osmanlı topraklarında bir Mormon kolonisinin oluşturulması) Türk İmparatorluğu içinde bir yer seçilmesine izin vermesi için neler yapılabileceğini görmek üzere Ermeni Azizlerine (Osmanlı vatandaşı Mormon Ermenilere) özel bir elçi göndermenin en iyisi olduğu düşünülmüştür. . .*[14]

Makale, bunun sadık ve "Sultan'ın daha yararlı tebaası" olmak isteyen Ermeni üyelerin isteği üzerine nasıl yapıldığını açıkladıktan sonra koloniyi anlatmaya devam ediyor:

> *Vaat edilen topraklarda bir toplanma yeri kurmak Azizlerin (Kıdemli Mormonların) görüşleriyle tam bir uyum içindedir. Çünkü Rab'bin sözü (İsa Mesih'in Sözü) Yeruşalim (Kudüs)'den, yasası da Ziyon (Utah'daki Mormon merkezi)'dan çıkacaktır. Muhtemelen bunun gerçekleşme zamanı hala uzak bir geleceğe aittir, tabii eğer Yüce Olan'ın çok geçmeden özel bir şekilde müdahale etmesi ve Son Gün*

[12] Journal History, October 13, 1897, s.2 (Church Historian's Office, Salt Lake City, Utah).
[13] A Mission to Palestine," Deseret Evening News, December 29, 1897, s. 4.
[14] A Mission to Palestine," Deseret Evening News, December 29, 1897, s. 4.

> *Azizleri'nin (Latter Day Saints) çalışmalarını hızlandırması planlarıyla, tutarlı değilse. Ancak İsa Mesih'in bir Havarisi olan Yaşlı A. H. Lund'un misyonu, İsrail ve Yahuda'yı bir araya getirme ve bir zamanlar Rab'bin görkeminin yaşadığı ülkeyi yeniden ön plana çıkarma işinin aşamalarından biri olarak görülebilir...*[15].

Mormon misyonerler Lund-Hintze grubu, 17 Şubat'ta Filistin'in Yafa kentine ulaştı ve buradan Hayfa'ya geçerek bazı Yahudi kolonilerini ziyaret etti ve kolonistlerin gerçekleştirdiği çalışmalar ve faaliyetler ile ülkenin kaynakları hakkında önemli bilgiler edindi. Hintze ve Lund adlı Mormon misyonerler, bir gece kaldıkları El Khedera Yahudi kolonisinde (Jewish colony of El Khedera), 7.000 dönümlük koloni arazisinin 126.000 dolara ya da dönüm başına yaklaşık 18 dolara mal olduğunu gördüler. Hintze'nin bir koloni alanı satın almak için düşündüğü 1.000 dolarla karşılaştırıldığında bu çok pahalı görünüyordu. Osmanlı'daki Mormon misyonunun şubelerini etkin bir şekilde organize etmek için yapılan kısa bir ziyaretin ardından Lund ve Hintze, Maycock, Larson ve yerel bir üye olan Nishan Shirinian ile birlikte koloni için başka olası yerleri araştırmak üzere Filistin'e gitti. Lund'a göre Maycock ve Larson adlı Mormon misyonerler de yanlarında götürülmüştü çünkü "Elimdeki konunun önemli olduğunu hissediyorum ve onların da fikrini almak istiyorum."[16]. Halep'ten Şam'a karayoluyla seyahat ettiklerinden bahsederek ekledi: "Burada bir Mormon kolonisinin kazığı çakıldığında Ermeni Mormon Azizlerin (Osmanlı'daki Mormonların) seyahat edeceği güzergâh bu olacak." dedi[17].

Grup araştırmalarını Hayfa bölgesinde yoğunlaştırdı ve birkaç hafta sonra Salt Lake City'deki Kilise yetkililerine Selim Khory'ye ait "El Kire" adlı bir araziyi tavsiye etmeye karar verdi. Bu arazi, Kishon Nehri kıyısındaydı, yaklaşık 6.000 dönümden oluşuyordu ve bu araziye "istenen tüm haklar" dâhil 120.000 dolar fiyat biçilmişti[18].

---

[15] A Mission to Palestine," Deseret Evening News, December 29, 1897, s. 4.
[16] Anthon H. Lund to Franklin D. Richards, April 20, 1898, Improvement Era, I (July, 1898), s. 684.
[17] Anthon H. Lund to Franklin D. Richards, April 20, 1898, Improvement Era, I (July, 1898), s. 684.
[18] Bkz: Anthon H. Lund, "More from the Turkish Mission," *Millennial Star*, LX (May 5, 1898), s.278-79; "Editorial Note," *Millennial Star*, LXII (February

Havari Mormon misyoner Lund'un ayrılmasından sonra, Osmanlıdaki Mormon Misyonu'na Pastör olarak atanan Hintze, tüm Yakın Doğu'yu dolaşarak vaaz vermeye, incelemelerde bulunmaya ve Salt Lake City (Amerika'daki Utah eyaletinin başkenti)'deki süreli yayınlara verimli yazılar yazmaya devam etti ve ülkeyi (Osmanlı İmparatorluğu), potansiyellerini ve koloninin amaçlarını ayrıntılı olarak anlattı. Hintze'nin yayınlanmış yazışmalarında Filistin'in çalışkan Mormon koloniciler için sınırsız fırsatlara sahip olduğu tasvir edilmektedir. Hintze, Almanların "en sert görünümlü arazinin" dönümlerce alanını nasıl güzel, ekili bahçelere dönüştürdüğünü belirtti[19]. Almanlar, böylesine büyük bir başarı elde edebildiyse, Tanrı'nın ilhamıyla Mormonların daha da iyisini yapacağını düşünüyordu. Sözlerine şöyle devam etti: "Buraya onları bu [Almanların hataları ve kusurları] nedeniyle suçlamak için değil, onların örneklerinden faydalanmak ve sıramız geldiğinde daha iyisini yapmak için geldik. . . . Almanlar tarafından dile getirilen en önemli noktalardan biri de çorak arazilerin verimli bir bağa ya da tarlaya dönüştürülebileceğidir."[20]. Filistin'in Mormon kolonisi tarafından bu şekilde yenilenmesinin bir amacı da toprağı, Yahudilerin dönüşü için hazırlamaktı. Hintze, Kutsal Toprakları geri alma görevinin çok fazla çalışma ve masraf gerektireceği yönündeki beklenen bir argümanı çürüttükten sonra şunları yazdı:

> *Çorak topraklardan kurtuluşun yakın olduğunu ve Tanrı'nın seçilmiş halkını vaat edilen bu topraklara ikinci kez toplamak üzere olduğunu ve Ziyon (Gelecekteki Mormon Ülkesi)'un kazıklarından birinin buraya dikileceği bu vaatlerin yakın geleceğine (yani bu kuşakta) bakan bir görevimiz olduğunu düşündüğümüzde, yüreklerimiz Tanrı'nın iyiliği için sevinç ve şükranla kabarır*[21].

1, 1900), 73-75; *Hintze to Deseret Evening News*, June 11, 1889, s.15; and "Hintze's Journal," April 23 and May 15, 1898.

[19] Hintze to *Deseret Evening News*, May 11, 17, 1898, printed in *Deseret Evening News*, June 18, 1898, s. 15.

[20] Ibid.

[21] Ibid., Ayrıca Bkz: Hintze *to Deseret Evening News*, May 9, 1898, *Deseret Evening News*, June 4, 1898, s.15; and *Hintze to Deseret Evening News*, September 28, 1898, *Deseret Evening News*, October 29, 1898, s. 11.

Filistin çöllerinde, kurulması planlanan Filistin Mormon kolonisi için yer ararken, araştırırken, hayal ederken ve yazarken Hintze'nin hayallerinin hangi yüce zirvelere yükseldiği tam olarak bilinmemektedir.

Utah, Salt Lake City'deki Mormon Kilise yetkilileri, Hintze'nin rüyasının hemen gerçeğe dönüşeceğinden o kadar emin değillerdi. Hintze, 7 Ağustos 1898'de yazışmalarına (Hintze's Journal), Salt Lake City'deki Mormon Ana Kilisesi Birinci Başkanlığının Lund-Hintze raporu üzerine harekete geçtiğini mektupla öğrendiğini not etti. Kilise o dönemde parası olmadığı için koloni alanını satın alamadı. Hintze, Kilise'nin bunu karşılayamayacağını az çok tahmin etmiş ve arazinin genişleme için hiçbir fırsat sunmadığını kendisi de kabul etmişti. Ancak pes etmedi ve haberi aldıktan sonra şöyle dedi:

> *"Şu anda bir şeyler yapmak için İstanbul'dayım ve neler yapabileceğime bakacağım. Bu insanlar (Osmanlı'daki (Antep'teki) Mormon Ermeniler) için bir toprak parçasının ya da bir evin gerekli olduğunu biliyorum. Bir araya gelmeliler yoksa çok az şey yapabiliriz ya da hiçbir şey yapamayız ve ben bu yönde çalışmaya devam edeceğimi hissediyorum."*[22].

Salt Lake City'deki Mormon Kilise merkezinde, 9 Kasım 1898'de, "kolonizasyon amacıyla ucuz ve uygun bir arazi aramakla meşgul olan Filistin'deki Mormon Birader F. F. Hintze 'den gelen" uzun bir mektup okunduktan sonra, Mormon Kilisesi Başkanı Lorenzo Snow "Kilise'nin şu anda bu işe girmeye hazır olmadığını" belirtti. Böylece Filistin'de bir Mormon kolonisi planının en yoğun ve yüce aşaması sona ermiş oldu[23].

Joseph Wilford Booth, Mormon kolonisi İçin Çalışıyor

Hintze, bir diğer Mormon misyoner Joseph Wilford Booth'un 1899'da Türkiye'ye misyoner olarak çağrılmasıyla koloni kurma mücadelesinde kendisine bir yardımcı buldu. Booth, Yakın Doğu'da misyoner olarak geçirdiği on yedi yıl boyunca yorulmak bilmeden çalışarak koloni hayalini gerçeğe dönüştürmeye çalıştı. Bu fikre daha görevinin başlarında kapılmıştı; Lund-Hintze'nin Yakın Doğu'da bir Mormon Kolonisi kurma görevinden sadece bir yıl sonra şöyle yazmıştı: "Bana öyle

[22] "Hintze's Journal," August 7, 1898.
[23] "Journal History", November 9, 1898, s. 2.

geliyor ki kolonizasyon hareketi çok hızlı bir şekilde ilerletilemez."[24]. 10 Ekim 1899'da Booth, İstanbul'daki Hintze'ye bir mektup yazarak, Utah'a gidip koloni planını geliştirmesi, on beş yirmi aileyle dönmesi, Alpine, Utah'a uğraması ve Rahibe Booth'u da getirmesi halinde beş yıl daha Türk Misyonunda kalacağını söyledi. Booth ayrıca John Maybe, J. H. Beck, Joseph A. Stubbs, J. M. Jensen ve James Clove gibi isimleri aileleriyle birlikte iyi birer Mormon kolonizatör olabilecek kişiler olarak da önerdi[25].

Sonraki yıllarda Booth, koloninin bir an önce kurulması için Mormon Kilise yetkililerinden pek çok talepte bulundu. Mart 1904'te Avrupa Mormon Misyonu Başkanı Heber J. Grant'a bir koloni talebiyle mektup yazdı[26]. Aynı yılın mayıs ayında günlüğüne şunları kaydetmiştir: "Bu ayki yoksulluk dokunaklı. Azizler (Antep'teki Mormon Ermeniler) arasında geçici yardım için daha iyi bir şeyin kurulması için daha fazla ricada bulunuldu."[27]. Booth, daha sonra kalbindeki üç dileğinin; Osmanlı İmparatorluğu tarafından Mormonların bir millet olarak tanınması, Mormon Kitabı'nı Türkçe olarak edinmek ve bir koloni kurulduğunu görmek olduğunu belirtti. Eğer bunlar yapılırsa, Türk Misyonu'nda önemli ilerlemeler kaydedileceğine dair büyük umutları vardı[28]. Booth'un bir koloni kurulması yönündeki samimi talepleri, Antep'teki Mormon üyelerin yürek parçalayan yoksulluğundan güç alıyordu. 1894 ve 1896'daki yıkıcı Ermeni olaylarının ardından Mormon kilisesine bağlı Ermeni üyelerin ekonomik koşulları daha da kötüleşti. Koloni önerisinin 1898'de reddedilmesiyle birlikte, Kilise tarafından Antep'teki Mormon Ermeni üyelere yiyecek için nakit para ve bazı dokuma işlerinin kurulması için kredi şeklinde geçici bir yardım sağlandı. Yıllar geçtikçe, üyelerin çoğu Amerika Utah'taki Mormon Kilisesi tarafından verilen sosyal yardımlara giderek daha fazla bağımlı hale

---

[24] Booth to Francis M. *Lyman, Millennial* Star, LXI (May 25, 1899) s. 330.
[25] "Booth's Journal," October 3, 1899 (Orignal thirteen volumes at Brigham Young University Library, Provo, Utah).
[26] "Booth's Journal," October 3, 1899 (Orignal thirteen volumes at Brigham Young University Library, Provo, Utah)., March 22, 1904.
[27] "Booth's Journal," October 3, 1899 (Orignal thirteen volumes at Brigham Young University Library, Provo, Utah)., May, 1904.
[28] Joseph Wilford Booth, "Turkish Saints Celebrate — Progress in Syria," *Millennial Star*, LXVII (August 24, 1905), s. 541.

geldi. Bu sürekli yoksulluk durumunu yaratan birçok faktör vardı. Sanayileşmenin olmadığı çürüyen Türkiye ekonomisi, yerel pazarların yabancılar tarafından sömürülmesine izin veriyordu. Bir halk olarak Ermenilere eşit sosyal ya da ekonomik fırsatlar verilmemiş ve sürekli Türk korkusu içinde yaşamışlardır. Bu nedenle Mormon Ermeni üyeler bir dereceye kadar azim, yaratıcılık ve tutarlılıktan yoksundu.

Booth'un koloniyi kurmasının başlıca nedeni, yardıma muhtaç oldukları için moralleri bozulmuş olan yoksul üyelerin mali açıdan kendi kendilerini destekleyebilecekleri bir zemine oturtulmalarına yardımcı olma arzusuydu. Booth'un günlüklerinde ve yazışmalarında Stakes of Zion'un ve Yakın Doğu'nun kurtuluşunun tonları eksiktir. Ona göre koloni, ekonomik açıdan kendi kendine yeterlilik için çabalarken üyelerin özgürce ruhani büyüme ve gelişmelerine olanak tanıyacak geçici bir araç haline gelmişti.

Booth, 1904 ve 1907 yılları arasında bir koloni kurulmasıyla ilgili sorunları araştırmak için çok zaman harcadı. Bu süre zarfında, üyelerin birlikte yaşayabileceği ve çalışabileceği bir köy kiralama fikri gelişti. Booth, birkaç Amerikan Konsolosu ve İstanbul'daki Amerikan Büyükelçisi Leishman ile bir Mormon koloni kurulması konusunu görüştü. Hepsi de destek sözü verdi ve "iyi dileklerini ve çok sayıda tavsiyelerini" sundu[29]. Birçok potansiyel sahayı araştırdı ve her olasılığı araştırırken sorun sürekli aklındaydı[30]. Temmuz 1907'nin tamamını hem kiralık hem de satılık olan mevcut arazileri inceleyerek geçirdi. Bir gece Birleşik Devletler Konsolosu Pache ile birlikte birkaç büyük araziyi incelemeye gitti. Taşlık olmalarına ve suyun kıt olmasına rağmen, kuyuların kazılabileceğini ve bir yıllık işletme sırasında kârın giderleri 2.368 $ aşabileceğini düşündü. 31 Temmuz'da Utah'daki Mormon Kilisesinin Birinci Başkanlığına uzun bir mektup yazıldı ve mesele onların önüne kondu[31].

1908 ve 1909 yılları koloni planının gelişiminde yeni bir zirveyi beraberinde getirdi. Avrupa Mormon Misyonundan gelen bir mektup Booth'a, uygun tapu ve tapuların alınması halinde misyon merkezi için bir ev satın alması talimatını veriyordu. Booth'un soruşturması

---

[29] "Booth's Journal," September 26, 1905 and March 18, 1904.
[30] "Booth's Journal," July 20, 1904.
[31] "Booth's Journal," July 24-31, 1907.

üzerine Büyükelçi Leishman tarafından kendisine Türkiye'de bireysel olarak mülk satın alabileceği ancak bir kurum için satın alamayacağı bildirilmiştir[32]. Uygun bir yer bulunamadı, çünkü ne zaman bir anlaşma sonuçlanmaya yaklaşsa, su hakkı olmaması, çelişkili tapular veya evdeki büyük fiziksel kusurlar gibi bir eksiklik keşfedildi. Booth, 1 Şubat 1908'de Salt Lake City'deki Birinci Başkanlığa Antep'teki Mormon misyonun durumuyla ilgili güçlü bir mektup yazdı ve "50.000 dolara mal olsa bile" bir koloni ve resmi tanınma önerdi[33]. Birkaç gün sonra Salt Lake City'den Antep'te bulunan Booth'a şimdilik herhangi bir arazi satın almaması talimatını veren bir mektup geldi. Booth yine mayıs ayında yetkililere bir mektup gönderdi ve bu kez çabaları Salt Lake City'den 2 Temmuz 1908 tarihli olumlu bir yanıt getirdi:

> *Sevgili kardeşim,*
>
> *23 Mayıs tarihli mektubunuz okunmuş ve değerlendirilmiş olup, Antep Belediye Başkanı'nın halkımız için tarım alanında çalışma başlatmamızın iyi bir şey olacağını önerdiğini belirttiğiniz kısmına cevap verme fırsatını geliştiriyoruz. . .*
>
> *Bu öneriyle bağlantılı olarak 31 Temmuz 1907 tarihli yazınıza atıfta bulunduk ve Halep'teki Konsolosluk Temsilcisi Bay Frederick Pache'ye ait 800 ila 1200 dönümden oluşan bir tarım arazisinin kiralanmasına ilişkin öneriyi değerlendirdik ve bu mülkü sizin ve yanınızdaki kıdemli (Elder) Mormon Ermenilerin uygun gördüğü süre için kiralamanıza izin vermeye karar verdik. Suriye'de en azından büyük ölçüde toprak satın almamız gerektiğini düşünmüyoruz, ancak Ermeni Azizlerimizin yoksul sınıfının bağımsız bir yaşam sürmelerine yardımcı olmak için neler yapılabileceğini tespit etmek amacıyla bu kiralama önerisine başvurmanıza rıza gösteriyoruz. Ancak kolonizasyon fikrine gelince, Ermeni kardeşlerimize bu yönde hiçbir vaatte bulunmamanızı özellikle arzu ediyoruz. . .* [34].

---

[32] "Booth's Journal," March 30 and May 13, 1907.

[33] "Booth's Journal," February 1, 1908.

[34] Anthon H. Lund for the First Presidency to Booth, "Booth's Journal," August 11, 1908.

Utah'daki Mormon Kilisesi yetkilileri, koloninin hayata geçmemesi halinde üyelerin hayal kırıklığına uğramasını istemiyordu. Booth'a gönderilen mektupta makine ithalatı ve kira sözleşmelerine ilişkin başka ayrıntılar da yer alıyordu. Booth, mektubu aldıktan sonra şu yorumu yaptı:

> *Umarım bu, Ermeni Azizler lehine uzun zamandır beslediğim umutlarımdan birinin gerçekleşmesinin başlangıcı olur. Rab bize bilgelik versin ve başlamamızı uygun görürse bu girişimde bizi başarılı kılsın*[35].

Mektup Booth'a ulaştığında Booth, Fransa'da üç Ermeni ailenin Amerika'ya göç etmesine yardımcı oluyordu. "Tarımsal Sanayi kurma meselesiyle ilgilenmesi" gerektiğini düşündüğü Türkiye'de bulunmayışından dolayı çok endişeliydi[36]. Gemilerin ve atlı arabaların onu götürebildiği kadar hızlı bir şekilde Türkiye'ye koştu; ancak Antep'e vardığında, Birinci Başkanlık'tan gelen ve yakın zamanda bazı değişiklikler meydana geldiği için bir çiftliğin kiralanmasıyla ilgili görüşmeleri şimdilik ertelemesini isteyen bir mektup buldu[37].

Page'in Misyonu

Daha sonraki yazışmalar, hastalık nedeniyle ülkesine dönen Osmanlı topraklarında daha önce çalışan ve eski bir Mormon misyoneri olan Thomas P. Page'in Salt Lake City'deki Kilise yetkilileri tarafından koloni için uygun olan çeşitli arazilerde inceleme yapmak üzere gönderildiği haberini getirdi. Antep'teki Mormon misyonunun başında bulunan Başkan Booth, 2 Mart 1909'da Page grubuyla Adana'da bir araya geldi. Grup, Page ve turist olan üç arkadaşından oluşuyordu. Booth'un yaşadığı hayal kırıklığı günlüğüne şöyle yansıdı:

> *Kardeş Page ile ziyareti ve amacı hakkında çok konuştuk. Çiftçilikle ilgili bir teklifle ilgili olarak harekete geçme*

---

[35] "Booth's Journal," August 11, 1908.
[36] Ibid., August 14, 1908.
[37] Ibid., September 21, 1908.

yetkisi olduğunu sanıyordum ama öyle görünüyor ki sadece soruşturma yapıp ve Salt Lake City'ye rapor vermekle yükümlü[38].

Türkiye, Suriye ve Filistin'i kapsamlı bir şekilde gezen Mormon misyonerler Booth ve Page, çeşitli arazilerde incelemelerde bulundu. Filistin'deki Yahudi kolonilerine özel ilgi gösterdiler ve koşulları genel olarak tarım için çok elverişli buldular. Yaklaşık altı hafta süren bu incelemelerin tamamlanmasının ardından Page, rapor vermek üzere Utah'a, Booth ise yeni gelişmeleri beklemek üzere Halep'e döndü.

Dört gün sonra Sultan II. Abdülhamid'in Jön Türklerden yönetimi geri alma girişimiyle ilgili gelişmeler yaşandı. Sultan II. Abdülhamid, Ulusal Meclis tarafından tahttan indirildi ve kardeşi kukla sultan olarak atandı. Bu darbe daha fazla Ermeni olayları ile sonuçlandı. Booth'un sadece birkaç hafta önce Page partisiyle karşılaştığı Adana'da en büyük olaylar yaşandı. Mormon misyonerler zarar görmemiş olsa da Mormon Ermeni üyeler arasında kafa karışıklığı ve terör hüküm sürüyordu.

Amerika Utah'daki Mormon Kilise yetkilileri Page'in raporunu değerlendirirken, Booth'un üzücü koşulları anlattığı bir mektup kendilerine ulaştı. Booth, Antep'teki Mormon Ermenilerden oluşan iki yüz Mormon Kilise üyesini, Osmanlı'daki yeni anayasa uyarınca kendi topraklarını terk etme özgürlükleri halen varken Utah'a getirmenin mümkün olup olmayacağını sordu. Üyelerle ilgilenildiği takdirde, halk Mormonluğu kabul etmeye daha istekli olduğunu gösterene kadar misyonu kapatmak mümkün olabilirdi. Bu koşullar altında Utah'daki Mormon Kilise yetkilileri yapılacak en iyi şeyin Türkiye'de çalışan Mormon misyonerleri onurlu bir şekilde serbest bırakarak evlerine dönmelerini sağlamak ve üyelerin Amerika'dan misyoner yardımı almadan ellerinden geldiğince iyi geçinmelerine izin vermek olduğuna karar verdi[39]. Bu talimatlara uygun olarak, 1 Ekim 1909'da Booth, eşi ve geri kalan misyonerler, I. Dünya Savaşı'nın dehşetiyle ve Türkiye'deki istikrarsız siyasi koşulları her zaman takip eden ahlaksız yıkımla yüzleşmek üzere yalnız bırakılan yoksul Mormon Ermeni üyelere veda ettiler. Antep'teki Mormon Misyonun kapanmasıyla birlikte, koloni planı yakın bir

[38] Ibid., October 18, 1922.
[39] "Journal History," June 23, 1909, s. 7-8.

gerçeklikten, misyonerlerin ve Türkiye'deki yoksul üyelerin ruhlarına gömülmüş özlem dolu bir umuda dönüştü.

Yeni Bir Görev ve Yeni Bir Umut

1921 sonbaharında Joseph W. Booth, üçüncü ve son bir görev için Yakın Doğu'ya geri döndü. Bu misyonun yedi yıllık döneminin neredeyse tamamı, Suriye'nin Halep kentinde Utah'daki Mormon Kilisesi tarafından kiralanan iki büyük evde toplanan muhtaç mültecilere akraba ve dostlarının yanı sıra Kilise tarafından gönderilen malların dağıtımı da dâhil olmak üzere yardım ve hayır işleriyle geçti. Bu zor koşullarda Mormon misyoner Booth tarafından bir koloni kurulması için Utah'a sürekli çağrılar yapıldı. Amerika Birleşik Devletleri'nin yeni göçmenlik yasaları, Türkiye'de doğan herkesi Birleşik Devletlere girişten fiilen muaf tuttuğundan, Türkiye'deki Mormon Misyonu üyelerini göç ettirmek için herhangi bir girişimde bulunmak ümitsiz görünüyordu.

1922'nin ikinci yarısında, Avrupa'daki Mormon Misyon Ofisi'nin önerisi üzerine Osmanlı'daki Mormon Ermeni üyelerin Kıbrıs'a taşınması olasılığı araştırıldı. İngiliz Konsolosu 'ndan gelen olumsuz yanıt bu öneriyi ortadan kaldırdı. Utah'a bir koloniye yol açacak kesin eylemler için daha fazla ricada bulunulurken, Suriye'de uygun arazi için daha fazla araştırma yapıldı. Suriye ikliminde çeşitli ürünlerin yetiştirilebileceğini tespit etmek amacıyla Booth'a Utah'taki kardeşi tarafından gönderilen tohumlar mülteci evinin avlusuna ekildi. Patates ekerken elleri su toplayan Booth'a göre hem tahıllar hem de sebzeler çok iyi yetişti[40].

Ocak 1924'te Osmanlı'daki Mormon Ermeni Misyonu, Avrupa Mormon Misyonu Başkanı David O. McKay tarafından ziyaret edildi ve Mormon misyoner Booth'a mevcut birkaç kolonizasyon sahasında kısa ama aktif bir turda eşlik etti. Yakın Doğu Yardım Ajansı (Near East Relief Agency) tarafından desteklenen birçok yardım kuruluşunu ziyaret ederek incelemelerde bulundular. Beyrut-Şam bölgesindeki birkaç çiftlik incelendi. Kıdemli Mormon misyoner McKay'in ayrılışını takip eden altı ay boyunca Booth, bir tarım kolonisi için uygun tesisler bulma konusunda çok aktifti.

[40] "Journal History,", May 4, 1923.

Bu yoğun araştırmayla meşgulken Booth, Mormon Kilise Başkanı Heber J. Grant'a sık sık mektup yazıyor ve bir mektubunda "Ermeni Misyonu'nun diğer masraflarını kesmeye yetecek kadar para toplamak için genel bir büyük kampanya" önerisinde bulunuyordu[41]. Bu önerilere olumsuz yanıtlar gelse de araştırmalar devam etti. Kardeş McKay, ihtiyaç duyulması halinde kiralık bir arazinin bulunmasına yardımcı olmak için tekrar Yakın Doğu'ya gelmeyi teklif etti. Bu teklifi yaptıktan kısa bir süre sonra serbest bırakıldı; sonuç olarak yeni Avrupa Misyonu Başkanı James E. Talmage bir koloninin amacı ve ihtiyaçları konusunda bilgilendirilene kadar tüm konuşmalar ve araştırmalar durdu[42].

Ertesi yıl Booth, koloni ve uzun zamandır arzulanan rüyanın durumu hakkındaki duygularını önce günlüğünde sonra da tarihi bir raporda dile getirdi:

> *25 yıldır Ermeni Azizler için bir koloni kurulmasını umuyor, özlüyor, ısrar ediyor ve bunun için dua ediyorum ancak şu ana kadar bu gerçekleşmedi. Şimdiye kadar bu ve şu şekilde itirazlar ve zorluklarla karşılaştık. Arazi, su, ahşap, yapı malzemeleri ve iklim gibi unsurların yanı sıra civardaki cahil ve kötü niyetli kişilerden korunmak için uygun bir yer - tüm bunlar göz önünde bulundurulmalı ve ayrıca makul ölçüde ucuz bir şey bulunmalıydı*[43].
>
> *Son 25 yıldır, bu Ermeni Azizler için tarımsal faaliyetler, hayvancılık, meyvecilik, arıcılık, kümes hayvanları vs. gibi konularda eğitim alabilecekleri bir koloni kurulmasından bahsediliyordu. Bu konuda olumlu kararlar alınmış ve olumsuz koşullar araya girmiştir. Bugüne kadar bu çok arzu edilen durumun gerçekleşmesi için herhangi bir adım atılmamıştır. Ülkedeki yetkililer konuyu birçok açıdan akıllıca değerlendirdi ve daha fazla güvenlik sağlanana kadar plan en az bir yıl daha ertelendi. Yine de Filistin'de ya da Güney Suriye'de bir arazi*

[41] "Journal History,", April 16, 1924.
[42] "Journal History,", September, 1924.
[43] "Booth's Journal," May 1, 1925.

satın alınması, toprak nispeten ucuzken mümkün olduğunca erken bir tarihte tavsiye edilmektedir[44].

Böylece, yıllar içinde, siyasi ve sosyal zulümden korunmak ve geri dönen Yahudiler için Filistin'in kurtarılmasına yardımcı olmak için bir sığınak olarak hizmet edecek bir koloniden, mülteci üyeler için bir tarımsal istihdam aracı olacak bir koloniye doğru bir vurgu kayması oldu.[45]

Harris'in Ziyareti Koloni Rüyasını Sona Erdiriyor

Mart 1926'da Mormon misyoner Booth, Heber J. Grant'tan "Osmanlı'daki Mormon Ermeni Misyonu'nun düşünüldüğünü ve Mormon Ermeni Azizler için burada bir koloni kurulması konusunun konuşulduğunu ve bu amaç için birinin gönderilebileceğini" belirten bir mektup aldığında yeni umutlar doğdu[46]. Başkan Grant 11 Mayıs'ta Brigham Young Üniversitesi Başkanı Franklin S. Harris'in bir dünya turuna çıkacağını ve kendisinden Ermeni Misyonu'nda "biraz zaman geçirerek durumu incelemesinin" istendiğini bildirdi[47]. Grant ayrıca kişisel arzusunun koloninin Suriye yerine Filistin'de olmasıydı.

Bu haber alındığında Booth, Amerikan Konsolosu Paul H. Ailing'in önerisiyle Konsolosluğa, önerilen koloninin istek ve amaçlarını sıralayan bir rapor sundu. Bu talep, Fransız Askeri Yetkilisi General Billotte (Paris Antlaşması'nın yetkisi altında I. Dünya Savaşı'nın sorunlarını çözmeye çalışan) tarafından olumlu karşılandı ve Birinci Başkanlığa iletilen daktilo kopyalarını iade etti[48].

Franklin S. Harris 2 Şubat 1927'de Hayfa'dan Beyrut'a geldi. Booth ile birlikte Mormon Kilise üyelerinin yanı sıra Amerikan Konsolosluğu yetkilileri ve Beyrut Amerikan Üniversitesi'ndeki eğitimcileri de ziyaret ettiler. Halep'e ulaştıklarında Harris altı gün boyunca

---

[44] Badwagan Piranian, "The Palestine-Syrian Mission," p. 13 (Booth'un 1928 yılında Hayfa Misyon Ofisi'nde bıraktığı belgelerden derlenen ve Piranian'ın Salt Lake City, Utah'taki evinde bulunan daktiloyla yazılmış bir tarihçe)

[45] "Development of Armenian Mission Shown in Report," *Deseret News*, August 15, 1925, s. 10.

[46] "Booth's Journal," March 21, 1926.

[47] Piranian, op. cit., 16.

[48] "Booth's Journal," June 18, 1926.

koşulları inceledi, Mormon Kilise üyeleri olan Ermeniler ile konuştu, hükümet yetkililerinden bilgi aldı ve Utah'daki Mormon Ana Kilisesinin Birinci Başkanlığına raporunu yazdı. Bu kapsamlı bir araştırmaydı ve rapor, bir koloninin zorluklarına ilişkin yeni faktörler ortaya koydu. Booth'a göre, on sayfalık rapor Birinci Başkanlık'ın Ermeni Misyonu'nun geleceği hakkında karar vermesi için gerekli bilgileri içeriyordu[49].

Bu kapsamlı ve objektif değerlendirme, Yakın Doğu'da kurulması planlanan Mormon kolonisinin her türlü avantaj ve dezavantajlarını ortaya koymuştur. Harris, önerilen kolonizasyon için çeşitli nedenler sıralamaktadır:

> *Doğu, temelde Batı'dan farklıdır ve Doğu'da kilise üyeliği, sosyal, mali ve dini faaliyetlerde bir liderlik sistemini kabul etmekten çok, akıl yoluyla bireysel bir dönüşüm meselesi olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle Yakın Doğu'da, Amerika'daki ve Batı Avrupa'dakinden farklı bir Mormon misyonerlik sistemi gereklidir. Birkaç uzun süreli misyoner, birçok kısa süreli Mormon misyonerden çok daha etkili olacaktır ve eğer yeni din değiştirenler Mormon Kilise'nin yüksek standartlarını yaşayacaklarsa, eski ortamdan çıkarılmalı ve özel bir liderlik altına alınmalıdırlar. Ayrıca, yakın zamanda evlerinden sürüldükleri ve yoksul olan Mormon Ermeni üyeler için bir koloni özellikle yararlı olacaktır. Bunun yanında Yakın Doğu'da kurulacak bir Mormon kolonisi, çocuklar için bir eğitim programını mümkün kılacak, birçok insanın dikkatini ve ilgisini çekecek ve etkili bir tebliğ yöntemi olacaktır.*

Koloni için Hayfa, Yafa veya Filistin'deki Kudüs gibi olası yerler verilmiştir. Suriye de daha ucuz olan birkaç sahaya sahipti; ancak burada hükümet istikrarı yoktu. Tahmini maliyet 100.000 ila 200.000 dolar arasındaydı ve ekipman için 25.000 ila 50.000 dolar daha gerekliydi, ayrıca proje tam üretime geçene kadar masrafları karşılamak için yeterli miktar daha vardı. Hazırlanan raporda ayrıca 173 Mormon Ermeni üyeden sadece yirmisinin kendi geçimini sağlayabildiğini; aralarında çok sayıda kadın ve çocuğun da bulunduğu geri kalanların tamamının yardım aldığını gösteriyordu. Araştırmalar, üyelerin çoğunun

[49] Piranian, op. cit., 18-20 contains copy of report.

tarımsal değil endüstriyel bir geçmişe sahip olduğunu ortaya çıkardığından, çıkarlar en iyi şekilde iyi bir denetim ve toplu satın alma ve pazarlamanın üyelere fayda sağlayabileceği bir sanayi kolonisinde kullanılabilirdi.

Son alternatif, son yedi yıldır yapıldığı gibi, en aşırı yoksulluğu hafifletmek için elden ele yardım vermeye devam etmekti. Bu çok daha ucuz olacak ve üyeler çevrelerine daha iyi asimile oldukça masraflar da giderek azalacaktı. Özel bir öneri olarak da Hayfa'da saygın bir misyon merkezinin kurulması ve misyonerlik çalışmalarının sadece bölgedeki Avrupalılar arasında yoğunlaştırılması önerildi[50].

Rapor doğrudan koloni sorununun özüne inmektedir. En önemli yeni tavsiye, sanayi kolonisi içindi ve muhtemel üyeler neredeyse oybirliğiyle sanayi eğilimindeyken bir tarım kolonisiyle başarı ummanın yanlışlığına işaret ediyordu. Antep'teki Türkiye Mormon Misyonu Başkanı Booth, raporu okuyup kopyalarken verilecek kararı önceden görmüştü. Utah'daki Mormon Ana Kilisesinin Birinci Başkanlığına Harris'in ziyaretinin kendilerine getirdiği sevinci ifade eden bir mektup yazdı. Sonra kendini ve koloninin geleceğini onların ellerine teslim etti:

> *Kardeş Harris'in değerlendirmeniz için size sunduğu böylesine muhteşem bir raporla, söz konusu meseleleri çözüme kavuşturma konusundaki memnuniyetinizi beklemekten başka bir şey yapamayız ve yapacağınız şeyin bu topraklardaki misyonun yararına olacağından eminim*[51].

Ancak Booth'un hayal kırıklığı ve kalp kırıklığı duyguları, onun sonuç paragrafında ortaya çıkıyor:

> *Son 28 yıldır bu eski bu İncil topraklarında İncil ilkeleri üzerine kurulmuş bir Son Gün Azizleri (Latter Day Saints) kolonisi görmek ve yüzyıllardır burada hüküm süren kötü gelenek, görenek ve batıl inançların esareti altındaki bu halka (Ermeniler) ışık, yaşam ve kurtuluşun canlı bir örneği olmak için gösterdiğim samimi çabaları, umutları, hayalleri, özlemleri ve endişeleri çok iyi biliyorsunuz. Ama tüm bu düşkün*

[50] Tüm özet Harris raporundan alınmıştır. Piranian, op. cit., 18-20 contains copy of report..
[51] Booth to First Presidency, February 16, 1927, in Piranian, op. dt , s. 21.

beklentilerimden, hararetli dualarımdan ve içten özlemlerimden sonra ve nihayet böyle bir lütuf için umutlarımın yıkılma olasılığı varken bile, sanırım tüm bu uzun yıllar boyunca, son ziyaretçimiz Dr. F. S. Harris tarafından şimdi size gönderilen rapor hakkında yetkililerin vermeyi uygun göreceği herhangi bir kararı isteyerek, neşeyle ve minnetle kabul etmeye hiç bu kadar razı hissetmemiştim. ..

En büyük arzum, Tanrı'nın işinin yeryüzünde geliştiğini ve zafer kazandığını görmektir[52].

Birinci Başkanlıktan 10 Nisan 1927'de Booth'a James E. Talmage'ın Hayfa 'da bir misyon evi kurulmasına yardımcı olmak üzere yakında misyonu ziyaret edeceğini bildiren bir mektup geldiğinde, Booth, bir önceki mektupta açıkça görülen korkularının ve önsezilerinin haklı olduğunu biliyordu. Talmage geldiğinde Booth'a "Kilise'nin Suriye'de büyük bir mülk edinmeye hazır olmadığı anlaşılıyor" dedi[53].

Yine bu karar, uzun zamandır arzulanan Filistin kolonisi hayaline indirilen şiddetli bir ölüm darbesi değil, daha ziyade sakatlayıcı, ölümcül bir boğulma oldu. Bu son ve süresiz erteleme, koloni planını tarihi arşivlerinde unutulmasına itti. Bir yıl sonra, misyon merkezini Hayfa'ya taşıyan Booth, Halep'teki sevgili azizlerini (Mormon Osmanlı Ermenilerini) ziyareti sırasında öldü. Orada, kumlu, ıssız bir mezarlıkta, Yakın Doğu'da bir koloni için yirmi dokuz yıllık umutları, hayalleri ve özlemleriyle birlikte gömüldü.

Daha sonra, misyon 1933 yılında, hayatının çoğunu İsviçre'de geçirmiş bir Ermeni olan Badwagan Piranian tarafından yeniden açıldığında, koloni planına daha fazla ciddi bir önem verilmedi. Piranian, dört buçuk yıl süren başkanlığı sırasında Hayfa'daki karargâhı muhafaza etti ve Suriye'deki Ermeni üyelere sık sık ziyaretler gerçekleştirerek din değiştirme faaliyetlerini burada sürdürdü. Bölgedeki (Filistin) Mormon misyonunun şubelerin yeniden düzenlenmesi sırasında, Piranian "üyelerin (Mormon Ermenilerin) çoğunun sadece maddi yardım[54] için Mormon Kilisesine katıldığına" ve çok azının gerçek tanıklıklara sahip olduğuna (gerçekten Mormon dinini benimsediğine) ikna olunca, bu

---

[52] Piranian, op. cit., 18-20 contains copy of report.
[53] "Booth's Journal," October 11, 1927.
[54] Piranian, op. cit., 42.

Mormon Ermeni üyelerin neredeyse yarısı aforoz edildi. Piranian, Mormon Ermenilere yapılan sosyal yardımlara şüpheyle yaklaşmış ve bireysel kendi kendine yeterliliği vurgulamıştır. Kişisel olarak, üyelerin kilim ve diğer dokuma ürünleri için İsviçre ve diğer ülkelerde pazar bulmalarına yardımcı olmaya çalıştı. Piranian ve halefi Joseph Jacobs yönetiminde birkaç Mormon misyoner, II. Dünya Savaşı tehdidi misyonu kapatana ve üyeleri yine kendi başlarına bırakana kadar görev yaptı.

Piranian, İsrail'in kurulmasıyla birlikte Filistin'de yaşanan siyasi çalkantılar nedeniyle 1947'de merkezi Lübnan'ın başkenti Beyrut'ta olmak üzere misyonu yeniden açtı. Savaş sonrası dönemde misyonda görev yapan yirmi küsur misyoner, İkinci Dünya Savaşı sırasında tüm Yakın Doğu çok zenginleştiği için, hala üye olan az sayıdaki (yüzden az) Mormon Ermeni'yi yoksul ama büyük ölçüde iyileşmiş bir ekonomik durumda buldu. Mormon Proselitizmi (Mormonluğu yayma) esas olarak Beyrut'ta, çoğu Filistin'den gelen mülteciler olan Hıristiyan Araplar arasında sürdürülmekteydi. Mormon Misyonu çok az sayıda din değiştiren kazandı. Diğerlerinin yanı sıra "halkın hazır olmaması" ve "siyasi koşulların karışık olması" gibi nedenler ileri sürülerek 1950 yılının sonunda 17 misyoner çeşitli Avrupa misyonlarına, Piranyalılar ise Kaliforniya'ya nakledilmiş, yazar da buradan ayrılan son misyoner olmuştur. Mormon Ermeni üyeler ise misyonerleri periyodik olarak kendilerini ziyaret eden İsviçre-Avusturya Misyonu'na bağlanmıştı.

Sonuç

Yakın doğudaki Mormon Koloni planı hiçbir zaman hayata geçmemiş olsa da bazı önemli hedefleri Mormon Kilisesi'nden bağımsız olarak gerçekleştirilmiştir. Daha güçlü siyasi kontrol ekonomik reformu beraberinde getirmiş, teknolojik ilerleme, petrol ve uluslararası ticaretle birlikte koloninin en önemli hedefi olan Ermeni üyelerin mali bağımsızlığı sağlanmıştır. Dahası, Siyonist örgütler tarafından dünya Yahudilerinden toplanan milyonlarca dolar Filistin'e akıtılmış ve dünya teknolojisi ve yeteneğiyle birlikte toprakları ıssız durumundan "kurtarmaya" başlamıştır. Göçmenlik, Filistin'deki Mormon Ermeni üyelerin çoğunu Amerika'ya getirmiştir. Böylece geçen zaman ve dünyadaki ilerleme ve gelişmeler Yakın Doğu'ya yaklaştıkça, Mormonların bu bölgedeki sömürge arzularının önemli hedeflerini yerine getirmiştir.

Anadolu Mecmuası
2/III, Nisan 2023, s. 89-114.

Bibliyografya

A Mission to Palestine," Deseret Evening News, December 29, 1897.

Anthon H. Lund to Franklin D. Richards, April 20, 1898, Improvement Era, I (July, 1898), 684.

Booth to First Presidency, February 16, 1927, in Piranian, op. Dt.

Booth to Francis M. *Lyman, Millennial* Star, LXI (May 25, 1899) 330.

Booth's Journal," October 3, 1899 (Orignal thirteen volumes at Brigham Young University Library, Provo, Utah).

Booth's Journal," September 26, 1905 and March 18, 1904.

Development of Armenian Mission Shown in Report," *Deseret News*, August 15, 1925.

Ferdinand F. Hintze, "Proselyting in the East," *Deseret Evening News*, January 31, 1891.

Ferdinand F. Hintze's Journal," May 11, 1889 (Original five volumes at Church Historian's Office, Salt Lake City, Utah).

George Q. Cannon, "Topic of our Times," *Juvenile Instructor*, XXIV (August 15, 1889).

Hintze to *Deseret Evening News*, May 11, 17, 1898, printed in *Deseret Evening News*, June 18, 1898.

Hintze to Deseret Evening News, May 9, 1898, *Deseret Evening News*, June 4, 1898.

Hintze to Deseret Evening News, September 28, 1898, *Deseret Evening News*, October 29, 1898.

Hintze to *Deseret Weekly*, December 13, 1888, printed in *Deseret Weekly*, January 26, 1889.

Hintze to *Teasdale*, August 1, 1889, *Millennial Star*, LI (August 1, 1889).

Joseph Wilford Booth, "Turkish Saints Celebrate — Progress in Syria," *Millennial Star*, LXVII (August 24, 1905).

Journal History, October 13, 1897, p. 2 (Church Historian's Office, Salt Lake City, Utah).

Stauffer to Brigham Young, October 30, 1890, *Millennial Star*, LII (June 16, 1890).

Stauffer to *Deseret Evening News*, n.d., *Deseret Evening News*, September 26, 1890.

Anadolu Mecmuası
2/III, Nisan 2023, s. 89-114.

Ekler

Resim 1, İstanbul'u ziyaret eden ilk Mormon kolonist misyonerler soldan sağa F. F. Hintze, Jacob Spori, J. M. Tanner Not: Resim çevirmen tarafından eklenmiştir. (Kaynak: https://theancestorfiles.blogspot.com/search?q=hintze&utm_source=pocket_saves)

Anadolu Mecmuası
2/III, Nisan 2023, s. 89-114.